Indian Streams Research Journal
Volume-2, Issue-8, Sept-2012 Available online at www.aygrt.isrj.net

ग्रामीण साहित्य आणि भोतकरी जीवन

पारसे बिरा दशरथ

सहयोगी प्राध्यापक मराठी विभाग, श्री. शिवाजी महाविद्यालय, बार्शी
ता. बार्शी जि. सोलापूर

संत तुकारामांनी म्हटल्याप्रमाणे–

मडे झाकुनिया करीती पेरणी
कुणबियाचे वाणी लवलाहे
तयापरि करी स्वहित आपुले
जयासी फावले नरदेह
ओटीच्या परिस पुठीचे ते वाढे
या परि कैवाडे स्वहिताचे
नाही काळसत्ता आपुलीये हाती
जाणते हे गुंती उगविती
तुका म्हणे पाहे आपुली सूचना
करितो शहाणा मृत्यूलोकी

......संत तुकाराम

बलुत्याचे बळीराज्य दानव दैत्य पावन
दान"ूर बळी होता सुखी त्याचे प्रजानन
पूर्वज आपले हेच गुरु त्याचे शुक्रानन
त्यांना पदोपदां वंदू वं"ाज त्यांचे आपण

.....क्रांतीज्योती सावित्रीबाई फुले

या उक्तीप्रमाणे कोणतीही चळवळ म्हटले की, तिचे सामाजिक, राजकीय, आर्थिक आणि सांस्कृतिक असे कितीतरी विविध पैलू असतात. त्यापैकीच ग्रामीण आणि दलित साहित्याने **१९७०** नंतर मराठी साहित्याला क्रांतिकारक वळण दिले. आज प्रत्येकाला आपल्या अस्तित्वाची जाणीव झालेली आहे हे नाकारता येणार नाही. अ"ाा कितीतरी जाणिवा साहित्यातून व्यक्त होताना दिसतात. साहित्य हे मानवी जीवनाचा आविष्कार असते. तो संत, पंत, तंत साहित्यात वेगवेगळया रुपाने आविष्कृत झाला आहे. त्याचा कधी अभंग झाला तर कधी लावणी झाली, तर कधी श्लोक रुपाने प्रकट झाले. त्याचाच अर्थ असा की, तो समाजजीवनाचा इतिहास असतो. त्यातून वर्तमान भविष्याचे प्रतिबिंब उमटलेले असते. मग ते ग्रामीण असो की, दलित आदिवासी, मुस्लिम अ"ाा वेगवेगळया समाजजीवनाचा भाग बनते. कोणताही समाज हा एकात्म

नसतो, तर त्याला वं"ा, जात, वर्ग, समाज इ. व्यवस्थेच्या पायावर तो दुभंगलेला असतो. म्हणून त्याचे साहित्याचे स्वरुपही जाणिवेने वेगवेगळे असते.

म.फुले यांनी १२५ वर्षापूर्वी शेतकऱ्यांचा आसूड, गुलामगिरी, कुळवाडी, कुळभूषण छत्रपती ि"ावाजी, ब्राम्हणाचे कसब, तृतीयरत्न नाटक, संत्सार, इ"ारा इ.वैचारिक ग्रंथांतून टाकण्यासाठी मनुवाद्यांनी आपले साहित्य निर्माण करुन रयतेचे राजे छत्रपती ि"ावाजी महाराज यांचे गो ब्राम्हण प्रतिपालक असे प्रतीक उभे केले. कारण कोणत्याही समाज घटकाला प्रदीर्घ आणि आपली हुकूमत असली पाहिजे, असे त्यांना वाटत होते. म्हणूनच त्यांनी बहुजन समाजावर 5000 वर्षे राज्य केले. आजही 'कमजोर बाद"ाहा को हुकूमत नही मिलती और मगरुर फकिर को भीक नहीं मिलती' हे सूत्र जगभरातील सत्ताधारी वर्गांनी अंमलात आणलेले रुजविण्यासाठी किंवा लादण्यासाठी आपली साहित्य निर्मितो असणे आव"यक असते.

म.फुले यांनी सांगितले आहे, या दे"ााला बळीराजाचे नाव म्हणजेच बलिस्थान असे नाव होते. बळीराजा हा दे"ाातील लोकप्रिय राजा होता. या महापुरुषाची आठवण आजही ग्रामीण समाजातील प्रत्येकजण दिवाळी–दसऱ्याला 'इडा पीडा जावो बळीचे राज्य येवो' असे बहीण आपल्या भावाला ओवाळताना म्हणते. याचे कारण बळीराजा हा इथल्या बहुजनांचा राजा होता. तो बहुजन महानायक होता. म्हणून ग्रामीण समाजातील लोकांनी आणि लेखक कवींनी आपल्या साहित्य निर्मितीत बळीराजाला स्थान दिलेले आहे. अ"ाा प्रकारचा साहित्याचा गौरव"ााली इतिहास आहे. माणसाचे इतिहासा"ाी असलेले नाते समाजापुढे आणण्याचा प्रयत्न डॉ.आ.ह.साळुंखे 'बळीवं"ा' आणि 'गौतम बुध्द' या ग्रंथातून केलेले आहे. अ"ाा आद"ार्ा राजाची ओळख त्यांनी समाजाला करुन दिलेली आहे.

अ"ाा प्रकारच्या परंपरेतच–ग्रामीण जीवनाचा वास्तवा"ाी असलेला संबंध तुटत तर नाही ना? याचेही भान नव्या ग्रामीण साहित्यिकांना असले पाहिजे. आजवर महाराष्टाच्या समाज जीवनातील वि"ोषतः खेडयापाडयांतील भूक, अज्ञान, दारिद्रय आणि शोषणाने गांजलेल्या माणसांचे चित्रण आलेले आहे, पण काही वेळा हे चित्रण ढोबळच आहे की काय, असही वाटायला लागते. समाजजीवनाची समग्रलक्षी जाणीव ही ढोबळस्वरुपाची कधीच नसते. जसे जमिनीवर पडलेल्या शेणाला माती चिटकून येते त"ाा प्रकारे माणसाच्या मुख्य समस्येला इतर अनेक लहान सहान दुःखे चिकटलेली असतात. याकडेही या लेखकांचे दुर्लक्ष होते की काय असे वाटते. यासाठी नव्या भीषणस्वरुपाच्या ग्रामीणवास्तवाला सामोऱ्या जाणाऱ्या कथा, कादंबऱ्या, नाटक, कविता लिहिणाऱ्या लेखक, कवींनी दक्षता घेतली पाहिजे. कधी कधी ग्रामीण म्हणून आलेले साहित्य हे अगदीच शहरी वळणाचे असते. त्याचा फक्त तोंडवळाच ग्रामीण असतो. परंतु त्याचे मूळ स्वरुप मात्र महानगरीय जीवना"ाी एकजीव झालेले दिसते. हे बरे नाही. गावाकडच्या मातीत त्याची मुळे तपासून पाहण्याची क्षमता त्याच्या लेखनात असली तरच त्याचे साहित्य हे ख–या अर्थाने ग्रामीण होऊ शकेल, अन्यथा ती इतर साहित्याची नक्कल होण्याची दाट शक्यता नाकारता येणार नाही.

ग्रामीण साहित्याची सुरुवात म.फुले यांच्या साहित्यापासून तपासली असता असे लक्षात येते की, त्यांच्या लेखनावरुनच त्या साहित्याचा मोठेपणा कळत होता. उदा.'दिवस असे होते', 'काळ तर मोठा कठीण आला', 'पण लक्षात कोण घेतो'–ह.ना.आपटे, 'स्त्री पुरुष तुलना ताराबाई ि"ांदे, 'आम्हीही इतिहास घडविला'–उर्मिला पवार, 'पाचोळा'–रा.रं.बोराडे, 'टारफुला'–"ांकर पाटील, 'धग'–उध्दव शेळके, 'पाचुंदा'–मोहन पाटील, 'कागुद' आणि 'सावली'–आनंद पाटील, 'आई आहे शेतात', 'पड रे पाण्या'–र.वा.दिघे, ग.ल.ठोकळ, चारुता सागर, राजन गवस–'तणकट', कृष्णा खोत–गावठाण, शंकरराव खरात–'दवंडी', 'गावकी भावकी आणि गाव ि"ावार', 'तराळ अंतराळ', 'सांगावा', महादेव मोरे, रंगराव बापू पाटील, श्री.ना.पेंडसे, गारंबीचा बापू, जयवंत दळवी, सखा कलाल, द.ता.भोसले–'परिघावरची माणसं', 'संस्कृतीच्या पाऊलखुणा', आनंद यादव, 'गोतावळा', भास्कर चंदनि"ाव–'अंगार माती', 'रानसई', 'बिरड', 'जांभळढव', 'माती आणि नाती', 'माती आणि मंथन', म.भा.भोसले, ग.दि.माडगूळकर, रणजित देसाई, व्यंकटे"ा माडगूळकर–'बनगरवाडी', भारत काळे, 'ऐसे कुणबी भुपाळ', 'कुळंबिनीची गाणी', 'पीक पाणी'–इंद्रजित भालराव, बहिणाबाई चौधरी, ना,धों,महानोर, विठठल वाघ, श्रीकांत दे"ामुख, नारायण सुमंत–'सातबारा', व.न.इंगळे–'दरिद्री नारायण', 'पांग फिटे उकिरडयांचे', 'पेरलेलं मोडू नकूस', प्रतिमा इंगोले, हिरा बनसोडे, ज्योतीराम फरतडे, आप्पासाहेब खोत,

राजेंद्र दास, डॉ.कृष्णा इंगोले, सुरे”ा ि”ांदे इत्यादी ग्रामीण साहित्यिकांनी आपल्या लेखनातून ग्रामीण साहित्य चळवळीस योगदान दिलेले आहे.

अ”ाा प्रकारे मानवी जीवनातील नात्याचा शोध घेण्यासाठी ग्रामीण साहित्यिकांनी, समीक्षकांनी, अभ्यासकांनी सूक्ष्म निरीक्षण, अवलोकन आणि आत्मचिंतन, स्वत्व शोध घेण्याचा प्रयत्न केला पाहिजे. कारण एकूणच जीवनाचा अन्वयार्थ लावण्यासाठी तत्वज्ञानाची आव”यकता असते, विचार प्रणालीची गरज असते. विचारप्रणाली ि”ावाय लेखन हे लुळेपांगळे असते. म्हणून कोणतीही चळवळ व्यापक होण्यासाठी तिचा पाया हा भक्कम असावा लागतो. अ”ाा प्रकारचा गौरव”ााली वैचारिक वारसा असलेल्या ग्रामीण साहित्याने व साहित्यिकांनी आपली वैचारिक भूमी अधिकात अधिक सुपिक क”ाी होईल याकडे लक्ष देणे आव”यक आहे असे मला वाटते.

पारसे बिरा दशरथ
सहयोगी प्राध्यापक मराठी विभाग, श्री. शिवाजी महाविद्यालय, बार्शी ता. बार्शी जि. सोलापूर